

בעקבות

"התיישבות וביטחון" מאת יגאל עילם

עורך בלבן

ברצוני להתייחס למסקנתו של יגאל עילם במאמרו "התיישבות וביטחון" ("מערכות" 279-280). המחבר טוען, שמתוך עובדות התיישבות לא ניתן לקיים ריבונות וביטחון. לפי ניסוחו "ההתיישבות היהודית היום — ולא רק מן הבחינה הביטחונית — תלויה לחלוטין במערכת הקריה מדינת ישראל. קיומה, שגשוגה וביטחונה של ההתיישבות תלויים במקורות העצמה הממלכתיים. הישות הממלכתית, ולא הישות ההתיישבותית היא היום מוקד העצמה וההכרעה... אין כלל ספק בכך, שכוחו של צה"ל הוא הערובה לקיומה של ההתיישבות היהודית באשר היא". המחבר מודה אמנם בכך, ש"ההתיישבות היא אחד המקורות החשובים של כוחו המדיני והצבאי", אך הוא מוסיף, ש"על פי סדר הדברים ומשקלם, נראה לי שיש יותר סיכוי לעובדות של כוח צבאי ומדיני לבטל עובדות של כוח התיישבותי מאשר להיפך... ומכיון שזהו היחס בין הדברים, הרי השאלה, מה יהיו גבולותיה המדיניים של ישראל בעתיד הקרוב או הרחוק, תחת בראש ובראשונה לא על פי עובדות ההתנחלות היהודית מעבר לקו זה או אחר, כי אם על פי מגבלותיה המדיניות והצבאיות של ישראל, כמדינה". (שם, עמ' 63).

עד כאן דברי המחבר. ואולם, מה הן הנחות היסוד שלו בדבר היחס בין התיישבות וביטחון?

לדעת יגאל עילם, מאז קום המדינה, או מאז כינון מה שקרוי בפיו "ממלכתיות", רוצה לומר גם מאז היות צה"ל אחראי על ביטחוננו, הביטחון הוא היסוד העיקרי, ה"גרעין הקשה", וההתיישבות היא יסוד משני, מעין קליפה רכה. יש לשים לב לכך, שכבר מבראשית מבטל המחבר תכלית ביטול את המושג "התיישבות ביטחונית" כמושג אחד ואחד ומפרק אותו לגורמיו, כך שביטחון ניצב כמושג אדיש למושג התיישבות ואף מנוגד לו.

הנני חסיד של ביצוע הבחנות מעין אלו, ככל שמדובר בניתוח עיוני המנסה להקל על החוקר בכך שהוא מפרק את המציאות הקונקרטית לגורמיה מרכיביה. אולם ככל שמדובר בהסקת מסקנות, ולא רק מסקנות מעשיות, אלא אף עיוניות, יש לנסות ולאחד מחדש את המרכיבים ולראותם ביחסים ההדדיים; יש לנסות ולהתבונן בהם מצד השפעתם אלו על אלו במציאות הקונקרטית.

אין אני כופר בכך, שבמקרים שונים אין זהות בין התיישבות וביטחון. אין להגדיר, לדוגמה, יישוב אשר אין צורך להגן עליו על ידי עצמה צבאית ישירה ובאופן מתמיד כיישוב ביטחוני. כמו כן, מן הצד השני, אין להגדיר כיישוב ביטחוני ישוב אשר מצמצם את כוח פעולתו של הצבא מחמת הצורך להגן עליו, מבלי שמצדו יתרום תרומה כלשהי להגברת הכוח המגן.

המחבר לא מוכיח, לדעתי, רגישות להבחנות מעין אלה. כדי להבהיר סוגייה זו אנסה לקיים דרישה דמיונית עם המחבר.

השאלה הראשונה שברצוני להפנות אליו היא: מאחר שהנחתו בדבר קביעתם של גבולותיה העתידיים של ישראל כפונקציה של מגבלותיה המדיניות והצבאיות של ישראל מקובלת על כל בר־דעת, איך ניתן, לדעתו, להרחיב את כוחו של צה"ל ולצמצם את מגבלותיו מבלי לשמור על מה שקרוי "עומק אסטרטגי"?

המחבר היה מסכים, שויתור על עומק אסטרטגי מצמצם את כוח פעולתו של צה"ל. או שמה לדעתו צה"ל חזק דיו כדי לוותר על כך? אך ייתכן שיגאל עילם יסתייג מהנחה אחרונה זו ויטען, שצה"ל עשוי לשמור על עומק זה ללא צורך בהתיישבות. יתר על כן, הוא עשוי לטעון, שההתיישבות אורחית עלולה להפריע דווקא לכוחות צבא הנעים בשטח, הן בשעת קרב והן במעמד של כוח מרתיע בפני התקפה אפשרית, שהרי התיישבות ביטחונית זו היא בבחינת נקודת יישוב אורחית נוספת שיש להבטיח את קיומה.

אל מול טענה זו עלי להקשות על עצמי ועליו ולשאל: האם ניתן להבטיח עומק אסטרטגי על ידי נוכחות צבאית גרידא, לפחות ככל שמדובר בטווח הרחוק? שאלה זו היא עבורי רטורית בלבד, שהרי מה שמבטיח תנועה חופשית של כוחות צבא בשטח כלשהו לטווח ארוך היא עובדת היות שטחים אלו בחינת שטחים ריבוניים אותה מדינה אשר צבאה בא להגן עליה. ייתכן שהמחבר מאמין — וזה הרושם הנובע מקביעותיו — בכוח הכל־יכול של הצבא. שאם לא כן, עליו להסכים עמי בכך, שאין ערובה טובה יותר להבטחת הריבונות על שטחים מאשר התיישבות אורחית בהם. כאן עלי לציין שנית, שלא כל התיישבות היא בגדר התיישבות ביטחונית. כזו היא רק התיישבות המבטיחה ריבונות בשטח שיש בה כדי להרתיע את האויב ולהבטיח עומק

אסטרטגי. נכון שישנם החושבים, שעל המושג התיישבות ביטחונית אבד הכלה, שהרי בהניחם שמדובר בהתיישבות שתעצור את התקדמותו של שריון האויב "בעזרת עגבניות", כדברם, אין הם נותנים דעתם למשמעות הפוליטית והצבאית של התיישבות זו; אולם התיישבות ביטחונית או התנחלות ביטחונית לא נועדו לעצור טנקים בשעת קרב, אלא כדי להבטיח ריבונות, וריבונות באה להבטיח חופש תנועה לכוחות צבא סדירים.

כוחות צבא סדירים הנעים בשטח ריבוני, המובטח על ידי התיישבות אורחית, מבטיחים את קיומו של עומק אסטרטגי. ההתיישבות, אם כן, עשויה להבטיח את כוחו של צה"ל על ידי כך שהיא מבטיחה את הקיום של מה שקרוי "גבולות ביטחון". במקרה זה יש טעם לשמור על המושג "ההתיישבות ביטחונית" כמושג אחד ואחד, בניגוד לדעת המחבר, המפריד בין מרכיביו באופן מלאכותי.

יש דחושבים, שגבולות ביטחון הם כאלו המבטיחים ניצחון בקרב לאחר התקפה, או כאלו אשר מבטיחים עומק אסטרטגי בלבד, מבלי להתחשב בנסיבות ובאילוצים מדיניים, ולא היא. גבול ביטחון נועד למנוע כל התקפות אויב או להרתיעו מלעשות כן. במלים אחרות, גבול ביטחון נועד להשפיע על שיקולי האויב ולא לצו, לטובתו הוא, לחדול לבצע תכניות תוקפניות, ותחת זאת לצאת לקראת המחנה שמנגד ולשתף עמו פעולה.

גבול ביטחון עניינו בשינוי המוטיבציה של המחנות היריבים, ובכך שאף לא אחד מהצדדים יהיה כדאי לתקוף ראשון.

מבחינתנו יכול גבול כזה לצמצם את הצורך בניהול אסטרטגיה של מכות מנע, ואילו מהאויב יכול הגבול למנוע שימוש בנשק להשגת יתרונות פוליטיים או צבאיים. כדאי להזכיר את דברי החכם הסיני סון טסו אשר טען, שהמצביא המעולה הוא דווקא זה אשר ידע "לשבור את התנגדות האויב בלא קרב". לסיכום: לא מדובר על התיישבות לשמה ולא על כוח צבאי לשם כוח, אף לא בחתימת הסכמים תמורת ויתור על כוח הקרוי גבול ביטחון. על הגבול העדין והקשה להליכה שבין ויתור מוחלט על גבול ביטחון ועומק אסטרטגי מחד גיסא ובין החזקתו ללא התחשבות בשיקולי האויב מאידך גיסא — נעים אנשי הצבא והמדינאים המפוכחים, רוצה לומר אנשים בעלי תקוות ומחוסרי אשליות.